

„Befejezett volt élete, munkája, sikere s elismertetése” Bugarin-Horváth Géza természettudós végtisztessége

DEBRECZENI-DROPPÁN Béla

*Magyar Nemzeti Múzeum, 1088 Budapest, Múzeum krt. 14–16.
E-mail: debreczeni.droppan.bela@hnm.hu*

Összefoglalás – Horváth Géza (1847–1937) 1895 és 1923 között az akkor még a Nemzeti Múzeum részeként működő Állattár igazgató őre volt, majd utána egy évig (1923–1924-ben) a Nemzeti Múzeum főigazgatói teendőit is ellátta. 1937. szeptember 8-án hunyt el, méltó búcsúztatására a Nemzeti Múzeum épületében került sor. A jelen közlemény a gyászjelentéseket, a gyászszertartás körülményeit, a búcsúbeszédeket és a végső nyugalomra helyezést tekinti át, eddig nem publikált dokumentumok, újsághírek segítségével.

Kulcsszavak – Horváth Géza, zoológus, igazgató, gyászszertartás, temetés

Dr. brezoviczai Bugarin-Horváth Géza (1. ábra) 1847. november 23-án született az Abaúj megyei Csécsen. Kassai középiskolai tanulmányai után Bécsben végezte el az orvosi egyetemet. 1872-ben szerzett orvos-sebészdoktori oklevelet. A következő év májusában már a Magyar Nemzeti Múzeum állattári segédőre lett. 1874 végén egy időre megszakadt múzeumi pályafutása, hazatért Abaújba és járásorvosként dolgozott tovább. Tudományos kutatásaival azonban praktizáló orvosként sem hagyott fel és eredményeit hazai és külföldi folyóiratokban publikálta. Első publikációját, amely húsz éves korában jelent meg, később majd’ ötszáz követte. (A magyar mellett angol, német, francia, olasz, spanyol és horvát nyelven is publikált.) Tudományos munkásságát a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagsággal ismerte el, majd 1894-ben rendes tag, 1931-ben pedig tiszteleti tag lett.

1. ábra. Horváth Géza (1847–1937) (ismeretlen festő [„Jakó”] munkája)

Fig. 1. Géza Horváth (1847–1937) (made by unknown artist [“Jakó”])

Horváth 1878–80 között a Zemplén megyei Varannón volt járásorvos, majd 1880-ban a földművelésügyi, ipar- és kereskedelemügyi miniszter felkérte az Országos Phylloxera Kísérleti Állomás megszervezésére és vezetésére. Az állomás élén végzett tudományos és szervező tevékenységének döntő szerepe volt a nagy, pusztító filoxérajárvány legyőzésében, mely eredményével európai hírnévre tett szert. A filoxéra legyőzésének elismeréseként nyerte el a „*Pater Novae Viticulturae Hungaricae*”, azaz „Az új magyar szőlőkultúra atyja” megtisztelő nevet a borásztársadalomtól.

Intézménye az ő javaslatára kapta később a Magyar Királyi Rovartani Állomás nevet, melynek 1895 végéig maradt főnöke, amikor visszatért a Magyar Nemzeti Múzeumba.

Horváth Géza Magyarországon a gyakorlati (alkalmazott) rovaratan megalapítója lett. 1884-ben megindította a *Rovartani Lapokat*, a mai *Folia entomologica hungarica* elődjét, hogy a magyar rovarászoknak tudományos szaklapja legyen. 1910-ben pedig megalapította a Magyar Entomológiai Társaságot, amely később a Magyar Rovartani Társaság nevet vette föl. A szakmai szervezetnek nemcsak megszervezője, hanem első elnöke is ő volt (DUDICH 1926, VÁSÁRHELYI 2002).¹

1895-től a Nemzeti Múzeum Állattárának igazgató öreként dolgozott. Irányítása alatt a múzeum ezen osztálya rohamos fejlődésnek indult, melynek szolgálatába állította ekkorra már jelentőssé vált külföldi tudományos kapcsolatrendszerét is. Dudich Endre a következőképpen értékelte Horváth állattári működését: „*Rohamosan gyarapodtak a gyűjtemények, fejlődött a könyvtár, pezsgő élet, intenzív munka indult meg, amelyről a Természettudományi Füzetek, Annales Musei Nationalis Hungarici, Állattani Közlemények, Rovartani Lapok stb. kötetei tanuskodnak. Az állattár több állatcsoportra nézve nemzetközi centrummá lett. Mint főnök minimumra korlátozta a bürokratizmust, szabadon engedte dolgozni embereit ... Ez teremtette meg az állattár szabad tudományos intézeti szellemét, a munka korlátlan lehetőségét.*” (DUDICH 1926)

Horváth Géza 1923 márciusától, Fejérpataky László halála után látta el a Nemzeti Múzeum főigazgatói teendőit. A múzeum Állattárának neves igazgatója a főigazgatóság adminisztrációját mindössze kilenc hónapig, Hóman Bálint 1923 decemberében történt kinevezéséig vezette.² Nem sokkal ezután, 1924 májusában nyugdíjba vonult. Ünnepeles múzeumi búcsúztatására május 19-én, az Állattár helyiségében került sor. Az ekkor már 77. évében járó híres természettudóst Hóman főigazgató és az Állattárban utóda, Csiki Ernő igazgató búcsúztatta.³ Ezt követően még tizenhárom évet élt.

¹ Dr. Horváth Géza. Magyar Természettudományi Múzeum Tudománytörténeti Gyűjteménye. (A későbbiekben: MTM TtGy.) Personalia.

² Hómant 1923. december 15-én nevezték ki főigazgatóvá (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K726 1923–816), „beiktatására” december 22-én került sor, mely esemény meghívóját Horváth Géza december 20-án még mint helyettes (ti. helyettesítő, azaz megbízott) főigazgató jegyezte (Országos Széchényi Könyvtár Irattára 900/1923).

³ MTM TtGy. Állattári iratok. 49/1924.

Horváth Géza 1937. szeptember 8-án hunyt el pesti otthonában.⁴ Utolsó napjairól harmadik felesége, Muraközy Ilona (1865–1945) Horváth-életrajzából tudunk részleteket. A Nemzeti Múzeum egykori jeles tudósa augusztus 20-a után Balaton-újhelyen gyengült el, hazafelé a vonaton már nagy láza volt, és a vasúti kocsiról már le sem tudott szállni. Végül mentő vitte a lakására, ahol ágyba fektették. Két napig ágyban feküdt, aztán felkelt és szeptember elsején felesége unszolására egy rövid sétát tettek, de hazafelé már úgy elgyengült, hogy csak segítséggel tudták hazavinni. Rögtön ágyba került, ahonnan már nem is kelt fel többé. Az utolsó napokról, haláláról és temetéséről özvegye a következőket írta: „Gyermekei és unokái naponta látogatták. Szeptember 7-én Bugarin-Horváth Gyula unokaöccse is eljött. Annak átadta az elkészített családtörténetet és útba igazította a kinyomtatás lehetőségére nézve. Szeptember 8-án annyira berekedt, hogy semmi hangja nem volt. Délután megint elővette a hidegrázás, neje beadta az orvosságot, de az már nem igen használt. A meleg takarók alatt mégis elaludt s az őt meglátogató Zárday Imre és neje [ld. unokája: Zárdayné Stolnicki Edit] jóideig vártak, míg fölébredt, hogy szívverését meg lehessen hallgatni. Egy kis tejes kávéit ivott még, de nem beszélt. Felesége és Paula leánya állandóan mellette voltak. Az orvos unokavő feleségével együtt elment s annak mondta útközben, hogy még egy ilyen rohamot nem bír ki a szíve. Vilma is eljött férjével, ki már értesült atyja állapotáról, csak a két mellette ülő nem tudta, hogy olyan közel van a vég. Erzsi bejövét észrevette a haldoklás kezdetét, amit a beteg mellett ülők hinni sem akartak. Paula ráhajolt atyjára, szólított, de aztán elsietett papért. 8 órakor megszűnt élni a világhírű tudós, a nemes lelkű, szerető szívű nagy ember. Kilencvenedik évét november 23-án töltötte volna be, de nem érte meg. Csendesen és szerényen ment el, mint ahogy élt. Végtisztessége szeretett múzeumának előcsarnokában volt, mint a Kossuth Lajosé, kit igen nagyra becsült és hamvainak budapesti temetésén részt vett annak idején, gyalog kísérve ki a temetőbe a tisztviselők csoportjában.”⁵

Valóban, Horváth Gézát három közvetlen elődjéhez, Pulszky Ferenchez, Szalay Imréhez és Fejérpataky Lászlóhoz hasonlóan a Magyar Nemzeti Múzeum épületében ravatalozták fel (2. ábra). A család által 1937. szeptember 8-án kiadott gyászjelentésben az „orvos és sebészdoktor, m. kir. udvari tanácsos, a Magyar Nemzeti Múzeum címzetes főigazgatója” megnevezések szerepelnek. A Magyar Érdemrend középkeresztje mellett felsorolják kitüntetéseit, magyar és külföldi társasági tagságait, összesen nyolc sorban, de érdekes, hogy MTA tagságát elfelejtik megemlíteni.⁶ Ettől a momentumtól függetlenül a halál másnapján az Aka-

⁴ Valószínűleg ez megegyezik a gyászjelentésen megadott lakással: VIII. Népszínház u. 25. II. em.

⁵ MTM TtGy. Horváth Géza hagyatéka. Lt. sz.: 50. Vegyes iratok. II-5/5. d. Horváth Gézáné: Egy áldott élet története. (Dr. Horváth Géza 1847–1937). Kézirat, pp. 95–96. Horváth betegségéről, halálának okáról a *Pesti Hírlap* a következőket írta: „Komolyabb betegsége nem volt, szerdán este végelgyengülésben hunyt el budapesti lakásában.” (ANONYMUS 1937a)

⁶ OSZK Plakát- és Kinyomtatványtár, Gyászjelentés-gyűjtemény. Talán az MTA is ott volt a „18 Tudományos Társaság tiszteleti tagja” szövegrészben, de jelentősége miatt mindenképpen szerepelhetett volna külön, kiemelve.

2. ábra. Horváth Géza ravatala a Magyar Nemzeti Múzeum előcsarnokában, 1937 (Magyar Természettudományi Múzeum Tudománytörténeti Gyűjteménye)

Fig. 2. Géza Horváth's catafalque in the entrance hall of the Hungarian National Museum, 1937 (courtesy of the Collection on History of Science of the Hungarian Natural History Museum)

démia is kiad egy gyászjelentést, melyben közli tiszteleti tagjának, III. osztálya tizenöt éven át volt elnökének elhunytát, megjegyezve, hogy a megboldogult hatvan éven át volt a tudós társaság tagja. A halotti értesítő végén a következő mondat olvasható: „Emlékét nagybecsű tudományos munkái őrzik és a jók kegyelelte.”⁷ A Magyar Nemzeti Múzeum is kiadott egy partecédulát szeptember 10-én, tehát a temetés előtti napon, melyben ugyanaz a címzés szerepelt, mint a család által kiadott példányokban. E múzeumi változatban szerepel, hogy Horváthot díszsírhelyen temetik el. A Múzeummal egy napon adta ki gyászjelentését a Királyi Magyar Természettudományi Társulat Elnöksége és Választmánya, és fennmaradt egy ötödik, rövid francia nyelvű partecédula is, melyet a Nemzeti Múzeum Állattani Osztálya készítettett.⁸

A gyászszertartásra és a hivatalos búcsúztatásra a Nemzeti Múzeum Rotundájában került sor 1937. szeptember 11-én délután 4 órai kezdettel (2. ábra). Az újságok – ha röviden is – beszámoltak a temetésről, melyről azt írták, hogy „nagy részvét mellett” ment végbe. A római katolikus gyászszertartást követően a Nem-

⁷ OSZK Plakát- és Kisnyomtatványtár, Gyászjelentés-gyűjtemény.

⁸ MTM TtGy. Mindegyik gyászjelentésben a „Magyar Nemzeti Múzeum c. főigazgatója” megnevezés szerepel Horváth Géza neve mellett.

zeti Múzeum és az Akadémia nevében gróf Zichy István múzeumi főigazgató mondott búcsúbeszédet (ZICHY 1937).⁹ Ebben kiemelte, hogy „Horváth Géza első dolgozata 20 éves korában jelent meg, az utolsó ... életének 89-ik évében. Hetven esztendei szakadatlan, soha nem lankadó, szinte fanatikus lelkesedéssel folytatott munka már magában is becsülésre, tiszteletre készíti az embert, de ennek a munkának mély nyoma maradt nemzetünk tudományos életében és szaktudományának nemzetközi fejlődésében is.” Zichy méltatta még huszonöt éves múzeumi tárvezetői tevékenységét, melynek eredményeképpen az Állattárat a provinciális keretek közül sikerült kiemelni és méltó társává tenni a nagy nyugat-európai gyűjteményeknek (ZICHY 1937). Zichy beszéde után a gyászolók utolsó útjára, a Kerepesi temetőig kísérték a nagy tudóst, ahol Horváthnak a főváros által adományozott dízsírhelyénél Pongrácz Sándor, a Természettudományi Múzeum főigazgatója mondott még gyászbeszédet (3. ábra).

A család által kiadott gyászjelentésből tudjuk, hogy a temetés után két nappal, 1937. szeptember 13-án reggel 8 órakor engesztelő szentmisét tartottak Horváth Gézáért a mai Lőrinc pap téren lévő Jézus Szíve (jezsuita) templomban.

Horváth halála után közvetlenül megjelenő napilapok „a világhírű zoológus” haláláról szóltak. Természetes módon minden híradásban szerepelt az elhunyt rövid életrajza és benne talán legnagyobb érdeme, a nagy filoxérajárvány megszüntetése az általa feltalált oltószerral és ellenállóbb amerikai szőlők telepítésével (ANONYMUS 1937a, 1937c). Nem sokkal halálát követően több helyen megemlékeztek róla. Kadocsa Gyula a Magyar Rovartani Társaság 1937. október 30-án tartott ülésén mondott emlékbeszédet a társaság alapítójáról, első elnökéről. Ennek befejező részében a következőket mondta (KADOCSA 1939): „Amikor 1937. szeptember 11-én a Nemzeti Múzeum előcsarnokában ott álltunk ravatala mellett, hálával gondoltunk minderre. S amikor felcsendültek a gyászének szívbemarkoló komor akkordjai, titkon egy könnyet morzsoltunk szét szemünkben, de megnyugodtunk a természet rendjében. Megnyugodtunk, mert nem egy derékban kettétört életet, befejezetlen munkát, egy részt láttunk magunk előtt, hanem teljes befejezetlen egészet. Befejezett volt élete, munkája, sikere s elismertetése. Megnyugodtunk, mert tudtuk, hogy

Nem hal meg az, ki milliókra költi
Dús élte kincsét, ámbár napja múl:
Hanem lerázván, ami benne földi,
Egy éltető eszmévé finomul.

(Arany: Széchenyi emlékezete)”

⁹ A ravatalnál megjelent többek közt Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter, a Nemzeti Múzeum korábbi főigazgatója, ekkor a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsának elnöke, Szily Kálmán és Tasnádi Nagy András államtitkárok (ANONYMUS 1937b, 1937d).

3. ábra. Pongrácz Sándor, a Természettudományi Múzeum főigazgatója gyászbeszédet mond Horváth Géza temetésén (Magyar Természettudományi Múzeum Tudománytörténeti Gyűjteménye)
Fig. 3. Sándor Pongrácz, director-general of the Hungarian Natural History Museum delivers his funeral oration on Géza Horváth's burial (courtesy of the Collection on History of Science of the Hungarian Natural History Museum)

A Királyi Magyar Természettudományi Társulat a *Természettudományi Közlöny* 1937. októberi füzetének címlapján közölte Horváth haláláról gyászértesítőjét (ANONYMUS 1937e). A Társulat Állattani Szakosztályának 379., 1937. október 1-én megtartott ülésén Pongrácz Sándor elnök emlékezett meg a magyar zoológusok nesztoráról és indítványozta, hogy a szakosztály az elhunyt emlékét jegyzőkönyvében is megörökítse (MÖDLINGER 1938).

Nem sokkal korábban a szakosztály, 1936. december 4-i ülésén még örökös tiszteletbeli elnöke feleségének elhunytáról tudósította az elnök a tagokat (MÖDLINGER 1937). A temetésre nem tudni, hogy hol került sor – halotti jelentést nem találtunk –, de az a sírkő feliratának tanúsága szerint biztos, hogy Horváth Géza egy sírban nyugszik második feleségével, Muraközy Izabellával (1858–1936). Emellett tudjuk azt is, hogy nem eredeti helyén található a Horváth-sír, mert azt eredetileg a Kerepesi úti temető 47. parcellájában alakították ki. Később, amikor létrejöttek az ún. Pantheon-parcellák, amelyeket tudatosan hoztak létre a ma már Fiumei úti Nemzeti Sírkert névre hallgató temetőben, áthelyezésre került Horváth Géza és felesége sírja is. Ez tényleges áttemetést jelentett, tehát a síremlékkal együtt átvitték az új helyre az exhumált hamvakat is, amely a Horváth házaspár esetében a 34–2–28. sz. sírhelyet jelentette. Erre valamikor az 1970-es évek második felében került sor (TÓTH 1999). A fekete márvány sírkő eredeti lehet, és bár a sírhely fekvő

4. ábra. Horváth Géza sírja a Fiumei úti Nemzeti Sírkertben (a szerző felvétele)

Fig. 4. Géza Horváth's tombstone in the Fiume Street National Cemetery (photograph taken by the author)

5. ábra. Horváth Géza és felesége sírtáblája a Fiumei úti Nemzeti Sírkertben (a szerző felvétele)

Fig. 5. Mr. and Mrs. Géza Horváth's memorial plaque in the Fiume Street National Cemetery (photograph taken by the author)

mészkö kerete eléggé elüt a feliratos sírtáblától, valószínűleg ez is egykorú alkotás. Elképzelhető az is, hogy a műkö keret 1936-ban eltemetett felesége sírjához készült. Viszonylag jó állapotban maradt fenn mindkét elem, megemlítendő csak a sírkőre felfutó borostyán. A sírkő felirata szerint azt a család állíttatta a Magyar Nemzeti Múzeum, a Földművelésügyi Minisztérium és a Magyar Tudományos Akadémia „hozzájárulásával”. A sír jelenleg védett státuszú, a *Nemzeti sírkert*¹⁰ része.

Horváth Géza sírjának felszámolásától tehát egyelőre nem kell tartani, megtekinthető az a nemzet nagyjainak temetőjében. A kérdés csak az, hogy hányan találják valóban meg, hányan keresik fel? Ha csak azt nézzük, hogy mi mindent köszönhetünk neki, akkor a legkevesebb az lenne, hogy évente legalább egyszer elzarándokolunk sírjához és virágot, koszorút helyezünk rá tiszteletünk jeléül (4–5. ábra).

¹⁰ „A *nemzeti sírkert* a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság (NEKB) által annak minősített temető, hősi temető, hősi temetési hely, továbbá temetkezési emlékhely, kegyeleti emlékhely, temetési helyek összessége. A nemzeti sírkert olyan virtuális jellegű, vagyis nem egy konkrét temetőhöz, illetve temetőrészhez (parcella) köthető, hanem Magyarországot lefedő sírkert, amelybe a magyar történelem és kultúra jelentős alakjainak sírjai tartoznak. A nemzeti sírkert része lehet bármely magyarországi sírhely. A védettségről az NEKB dönt, a védetté nyilvánított sírok nem felszámolhatók, felettük a rendelkezési jogot a Nemzeti Örökség Intézete (NÖRI) gyakorolja, így minden védett sírral kapcsolatos kérelmet a NÖRI-hez kell benyújtani.” (<http://nori.gov.hu/nemzeti-sirkert/>)

'He had a complete life, work, achievement and recognition'
In memoriam naturalist Géza Bugarin-Horváth

Béla DEBRECZENI-DROPPÁN

Hungarian National Museum, Múzeum krt. 14–16, H–1088 Budapest, Hungary
E-mail: debreczeni.droppan.bela@hnm.hu

Abstract – Géza Horváth (1847–1937) renowned zoologist was director of the Department of Zoology between 1895 and 1923, at that time yet part of the National Museum. Later, for one year, he also acted as general director for the whole museum. He passed away on the 8th of September, 1937, and the mourning ceremony was held in the building of the National Museum. In this paper the circumstances of the funeral together with the obituaries and farewell speeches are described for the first time based on unpublished documents and newspaper articles.

Key words – Géza Horváth, zoologist, director, mourning ceremony, funeral

Dr. Géza Bugarin-Horváth of Brezovicza (Fig. 1) was born on 23rd November 1847 in Csécs, Abaúj county. After finishing his secondary education in Kosice, he went to Vienna to study medicine and got a degree in surgical medicine in 1872. Next May, he became an assistant museologist in the zoological collection of the Hungarian National Museum. At the end of 1874, his career as a museologist was interrupted for a while as he returned to Abaúj and found a job as a district practitioner. However, he never gave up his scientific activities and published in national and international journals. His first paper that came out when he was only 20 years old was followed by nearly 500 others. Apart from Hungarian, he also published in English, German, French, Italian, Spanish and Croatian. His scientific work was acknowledged by the Hungarian Academy of Sciences that awarded him with an associateship that turned into ordinary and later into an honorary membership.

Between 1878 and 1880, Horváth was a district practitioner in Varannó, Zemplén county but then the minister for agriculture, industry and commerce invited him to organize the National Experimental Station for Phylloxera Research. As the head of the institute, his research and organizational activities highly influenced the process of defeating the great phylloxera epidemic. These results made him internationally renowned and the national wine-grower society honoured him with the title of '*Pater Novae Viticulturae Hungaricae*', that is, the father of the new viticulture in Hungary.

On his suggestion, the institute was renamed as the Hungarian Royal Entomological Institute that remained his charge until the end of 1895 when he returned to the Hungarian National Museum.

Géza Horváth was the founder of applied entomology in Hungary. In 1884, he set on its way the national journal of entomology (*Rovartani Lapok*) – the predecessor of the present-day *Folia entomologica hungarica* – to serve as the scientific forum of Hungarian entomologists. In 1901, he established the Hungarian Society of Entomology. He was not only the founder, but also the first chair of the Society (DUDICH 1926, VÁSÁRHELYI 2002).¹

From 1895 onwards, he worked as the curator of the Zoological Department of the Hungarian National Museum. The department rapidly improved under his governance and he also put to work his extensive international network of professional liaisons. Citing Endre Dudich, ‘*The collections developed swiftly, the library improved, a bustling scientific life and intensive work started as volumes of the Naturalist’s Booklets, the Annales Musei Nationalis Hungarici, the Zoological Papers, the Journal of Entomology bear witness. The zoological collection itself became an international centre with regards to several taxa. As the head of the department, he kept bureaucracy to the minimum level and allowed his staff members work independently... This created a liberal, scientific mentality in the institution and an opportunity for unconstrained work.*’ (DUDICH 1926)

From March 1923 onwards, Géza Horváth performed the duties of the director, taking up the office of the deceased László Fejérpataky. In December 1923 however, upon the appointment of Bálint Hóman, the nine-month mission of the renowned curator of the Zoological Collection of the National Museum was over in the chief-administration.² Not much later, in May 1924, Horváth retired and his ceremonial farewell took place in the halls of the Zoological Collection on 19th May. Bálint Hóman director-general and Horváth’s successor, Ernő Csiki director bade farewell to the 77-year-old naturalist.³ Géza Horváth lived on for 13 more years. He passed away in his Budapest home, on 8th September 1937.⁴ Details about his last few days were recorded by his third wife, Ilona Muraközy (1865–1945) and can be read in the Horváth-biography. The renowned scientist had a bout of fever on 20th August. Returning from Balatonújhely, he could hardly get off the train. He was taken home by ambulance. He spent the next two days in bed, but – giving in to his wife’s gentle encouragement – on 1st September, he escorted her on a short walk. However, he became so feeble that he could not return home without

¹ Dr. Géza Horváth. Historical Scientific Collection of the Hungarian Natural History Museum (henceforth: HSC HNHM), Personalia.

² Hóman was appointed director general on 15th December 1923 (National Archives of the Public Records Office K726 1923–816), his ‘inauguration’ took place on 22nd December and the invitation was signed by Horváth on 20th December as delegate director-general (Archives of the National Széchényi Library 900/1923).

³ HSC HNHM documents of the Zoological Department, 49/1924.

⁴ Probably identical with the address recorded in the obituary (District 8, 25 Népszínház Str).

assistance. He was immediately put to bed, from where he never got up again. Citing the widow's account on his last few days, death and funeral: *'He was visited by his children and grandchildren day by day. On 7th September, his nephew, Gyula Bugarin-Horváth also came to see him. [Géza] handed him the complete genealogy and instructed him as to the possibilities of printing. On 8th September, he became so hoarse that he lost his voice. In the afternoon, the shivers were upon him again and even though he was administered drugs by his wife, they had no effect on him anymore. Bundled up in blankets, he managed to fall asleep and then so deeply that Imre Zárday and his wife [Edit Stolnicki, granddaughter of Horváth], who came to see Horváth, had to wait for a long time before the old man came to and his heartbeat could be checked. He then drank a little bit of coffee with milk, but did not say a word. His wife and daughter Paula were at his bedside all the time. On leaving, Zárday, a doctor himself, confided in his wife that the old man's heart won't bear another attack. Vilma, Horváth's other daughter also came, having received word about his father's health status – it was only the two women at his bedside who carried on oblivious to the nearness of death. Upon her entrance, Erzsi noticed the signs of agony, but those two keeping vigil could not believe her. Paula bent over his father, called his name several times, and then rushed to bring a priest. At 8 p.m., the world-famous scholar, the noble-minded, warm-hearted, great man passed away. He did not live to celebrate his 90th birthday on 23rd November. His departure was silent and modest, as his whole life had been. His funeral rites took place in the main hall of his beloved museum, like that of Lajos Kossuth, whom he had personally worshipped and thus had been there at the reburial of his ashes participating in the procession of civil servants in Budapest.'*⁵

Indeed, Géza Horváth's body was laid out in the building of the Hungarian National Museum (Fig. 2), just like those of Ferenc Pulszky, Imre Szalay and László Fejérpataky, his immediate predecessors. In his obituary, issued by the family on 8th September 1937, his titles were listed as 'doctor, surgeon, counsel of the Hungarian Royalty, honorary director-general of the Hungarian National Museum'. Besides the Silver Cross of Merit of the Hungarian Republic, all his decorations were listed, as well as his national and international affiliations and these added up to eight lines in total – however, it failed to mention his Academy membership.⁶ Still, on the following day, the Hungarian Academy of Sciences

⁵ HSC HNHM The legacy of Géza Horváth. Lt. sz.: 50. Vegyes iratok. II-5/5. d. Horváth, Gézáné: 'The history of a blessed life / Egy áldott élet története. (Dr. Horváth Géza 1847–1937). Manuscript. pp 95–96. The *Pesti Hírlap* communicated the following note about Horváth's health status and cause of death: 'He did not have any serious illness, he passed away on Wednesday in infirm of old age in his home in Budapest' (The death of world-renowned zoologist Géza Horváth (ANONYMUS 1937a).

⁶ OSZK Poster and Brochure Collection, Collection of Obituaries. Maybe the HAS was also mentioned within the section 'Member of 8 Professional Societies', but anyway it should have been emphasized given its importance.

issued an obituary that communicated the death of one of its honorary members, who had not only chaired the 3rd Class for 15 years, but had been a member to the scholarly society for 60 years. The obituary terminates with the following sentence: *'His memory is preserved by his scientific works and the reverence of the good.'*⁷ The Hungarian National Museum also issued a notification of death on 10th September – that is, the day before the funeral – that contained the same list of titles as had the copies issued by the family. However, the museum version also disclosed that Horváth was to be buried in an honorary grave. On the very same day, the Presidium and the Board of the Hungarian Royal Society for Natural Sciences and a short notification in French from the Zoological Department of the National Museum also commemorated his passing.⁸

The funeral service and the delivery of the official speeches took place in the Rotunda of the National Museum at 4 p.m., 11th September 1937 (Fig. 2). The daily papers reported shortly on the funeral, recording that it was carried out with 'great compassion.' Following the Roman Catholic funeral rites, count István Zichy, director-general of the museum delivered his speech on behalf of the Hungarian Academy of Sciences and the National Museum (ZICHY 1937).⁹ He made mention of the fact that *'The first paper Géza Horváth published came out when the author was 20 years old, the last one when he was 89. During the 70 years in between, he worked unceasingly, never weakening and with an almost fanatic enthusiasm. This, in itself inspires awe and respect, but his work has also made a deep impression on the scientific life of our nation as well as furthering his branch of research internationally.'* Zichy also spoke highly of Horváth's 25-year-long career as a curator that lifted the Zoological Collection from a provincial level to a level on par with the great Western European collections (ZICHY 1937). After Zichy's speech, the mourning crowd escorted the great scholar on his last route to the Kerepes graveyards, where Sándor Pongrácz, the director-general of the Hungarian Natural History Museum delivered his speech by the honorary grave the capital city endowed Horváth with (Fig. 3).

The obituary issued by the family also recorded that two days after the funeral, at 8 a.m., 13th September an expiatory mass was held for Horváth in the Heart of Jesus Jesuit church on the present-day Lőrinc pap Square.

The newspapers printed on the days following Horváth's funeral communicated the death of 'the world-famous naturalist'. Each publication contained

⁷ OSZK Poster and Brochure Collection, Collection of Obituaries.

⁸ HSC HNHM. Each obituary marks Horváth's position as 'honorary director-general of the Hungarian National Museum'.

⁹ Bálint Hóman, previous director general of the National Museum, Minister of Public and Religious Education and the chairman of the Board of the Hungarian National Museum at the time was present at the catafalque, amongst many others, such as Kálmán Szily and András Tasnádi Nagy, deputy secretaries of state (ANONYMUS 1937b, 1937d).

a short biography of the deceased emphasizing his merits during the great phylloxera epidemic highlighting the vaccination he invented and the concept of planting resistant American vines. This may well have been his most memorable achievement (ANONYMUS 1937a, 1937c). Within a short while after his death, more obituaries and speeches were dedicated to Horváth. On 30th October, Gyula Kadocsa delivered a memorial speech on the session of the Hungarian Entomological Society about the founder and first chair of the society. To terminate his speech, he said (KADOCSA 1939):

‘When we stood there in the entrance hall of the National Museum on 11th September 1937 we were so grateful for all he had done. When we heard the heartbreakingly sombre chords of the lament, we secretly shed a tear even though we found reassurance in the order of nature. We submitted to the thought that his life did not break in two, his work did not remain unfinished or in pieces – it was a life lived to the full. He had a complete life, work, achievement and recognition. We could be certain that

*He who spends his riches
on millions of others
though his last days are passing away,
who sheds all that is worldly
shall refine into life-giving notion.*

(János Arany: In memoriam Széchenyi)‘

The Hungarian Royal Society of Natural Science published Horváth’s death notification on the front page of the 1937 October issue of its journal (ANONYMUS 1937e). On the 379th session of the Zoological Section of the Society, on 1st October, chairman Sándor Pongrácz, in his address to the audience proposed that the remembrance of the deceased be recorded in the minutes of the meeting as one of the greatest Hungarian zoologists (MÖDLINGER 1938).

Somewhat earlier, the section meeting on 4th December 1936, the chairman had communicated the death of Horváth’s first wife (MÖDLINGER 1937). The whereabouts of the funeral are undisclosed and there were no obituaries to be found, but the tombstone of the permanent honorary chairman provides evidence that his second wife Izabella Muraközy (1858–1936) rests in peace together with Horváth. It is also certain that the Horváth-tomb is not in its original place any more, as he was buried in parcel 47. However, when the so called Pantheon parcels were deliberately designated within the Fiume Street National Graveyard, Horváth and his wife were reburied there. The procedure involved relocating both the exhumed remains into grave 34-2-28 the Fiume Street Graveyard and installing the tombstone above it, probably in the second half of the

1970s (TÓTH 1999). The black marmor stone is very likely to be authentic and even though the horizontal part is rather dissimilar to the upright part bearing the inscription, it probably is a contemporary construction. It is possible that the artificial stone frame was made for the grave of his wife which deceased in 1936. Both parts are in relatively good condition, but are now overgrown with ivy. According to the inscription, the tomb was raised by the family with ‘contributions’ from the Hungarian National Museum, the Ministry of Agriculture and the Hungarian Academy of Sciences. Today, the grave is part of the protected site of the National Cemetery¹⁰. We can be fairly sure that there is no imminent danger of elimination for the grave of Géza Horváth, as he rests there among the other great personalities of Hungary. The only question is: how many people would find the grave? How many of us think of paying homage to Géza Horváth? Looking at his achievements, it would only be fair to walk up to his tomb each year and put flowers on it (Figs 4–5).

IRODALOM – REFERENCES

- ANONYMUS 1937a: Meghalt Horváth Géza, a világhírű zoológus. [Géza Horváth, the world-renowned zoologist passed away.] – *Pesti Napló* **88**(205): 4.
- ANONYMUS 1937b: Horváth Géza temetése. [Funeral of Géza Horváth.] – *Pesti Napló* **88**(207): 16.
- ANONYMUS 1937c: Meghalt Horváth Géza, a világhírű zoológus. – *Népszava* **65**(205): 7.
- ANONYMUS 1937d: Eltemették Horváth Gézát, a világhírű zoológust. [Géza Horváth, the world-renowned zoologist was buried.] – *Népszava* **65**(207): 15.
- ANONYMUS 1937e: Gyászjelentés. – *Természettudományi Közlöny* **69**(1076): 513.
- DUDICH E. 1926: Dr. Horváth Géza nyolcvanadik születésnapján. [To the 80th anniversary of Dr. Géza Horváth.] – *Állattani Közlemények* **23**(3–4): 137–141.
- KADOCSA GY. 1939: Dr. Horváth Géza emlékére. (On the memory of Géza Horváth.) – *Folia entomologica hungarica* **4**(3–4): 84–89.
- MÖDLINGER G. 1937: Szakosztályunk ülései. 372. ülés. 1936. december 4-én. [Sessions of our Section. 372nd session, 4 December 1936.] – *Állattani Közlemények* **34**(1–2): 105.
- MÖDLINGER G. 1938: Szakosztályunk ülései. 379. ülés. 1937. október 1-én. [Sessions of our Section. 379th session, 1 October 1937.] – *Állattani Közlemények* **35**(1–2): 104.
- TÓTH V. 1999: A Kerepesi úti temető másfél évszázada. [150 years of the Kerepesi Cemetery.] – *Budapesti Negyed* **7**, 2(24): 115–116.
- VÁSÁRHELYI T. 2002: Horváth Géza. – In: BODÓ S. & VIGA GY. (eds): *Magyar Múzeumi Arcképcsarnok. [Portrait Gallery of Hungarian Museologists.]* Tarsoly Kiadó, Budapest, pp. 395–396.
- ZICHY I. 1937: Gróf Zichy István l. tag gyászbeszéde Horváth Géza tt. ravatalánál 1937. szept. 11-én. [Funeral speech of Count István Zichy about Géza Horváth on 11th September, 1937.] – *Akadémiai Értesítő* **47**: 257–258.

¹⁰A national graveyard is a cemetery, a sepulchral ground, a heros’ burial ground, burial monument, reverence monument or such like that was designated as such by the National Committee for Monuments and Reverence (NEKB). (<http://nori.gov.hu/nemzeti-sirkert/>).